

בעיקבות אמן שועלים

חקרה וכתבה חגית טוך

מסודרת - אחרת הרופאים לא יכירו בך בטענה שאתה יוצא-דופן ולא יקבלו את תמונותיך לתערוכת-הסתדרות מבוססת על שיטת המלצות ושיכתב צבע שיטחי של שיכתב מעמד חברי-זורי - תולים תמונות שלהם בתוקף סמכותם על קיר מוסמך ותמונות אמנים - על סומך נופלים...

ארם שגור על עצמו תפיסת חיים רומאנטית במובן האנטי-רומאנטי של המילה. מורעב, חולה, נתון בדכאון נפשי ובטירוף של עצמו, מתענה בכרידותו ומתרגם את ייסוריו לציוורים בצבעי שמן. פרטים מן הטבע שצוירו בעשר אצבעות ידיים. כשיריו, שמסוגלים לעורר תרומה גם אצל מי שאינו מבין גדול בשירה, הוא חוזר ומוזכר את ואן-גוך. איך לא, בעצם.

לואיג'ור קרתה תאונה
ששמה ואן-גוך
בזווית עינו הופיע גידול קטן
כחיספוס זכוכית-מט למבט חי
משולי עולם מרוכז בנקודת
ניצוץ אלכסוני לאכסניית חלום
זוית רעיון מטושטש
לזכות ביש מעין תאונה טעונת גדלות

ברקים בתיבת הרואר

המשוררת בת-שבע שריף נמנתה עם המעטים שרבינוביץ הירשה לעצמו להיחשף בפניהם. חשיפה שלא ירדה לנכחי הנשמה, אולם הטילה

אולי הוא מופיע עדיין מדי פעם בעיני רוחם של אנשים אחרים. כגוף מצומק עטוף סמרטוטים. בעיניים שרחשה בהם בעיה מיוחדת במינה. בשן אחת ויחידה שנותרה לו בלסת התחנתה משום שסירב, כך מספרים, להיפרך מטעמו של כאביה-שיניים... כאילו שגם כך לא סבל מספיק כאבים.

15 שנים חלפו מאז נעלם. אף אחד ממכרייו לא ידע לאן. גם לא טרח לחקור ולגלות אם הוא עדיין חי. רמות בודדה, חיה בעולם משלה, כתנאי עליבות שאותם מכרים לא העזו להגררים בהגדרה היחידה שהתאימה להם: חיי-כלב.

את החידה של שמואל רבינוביץ, צייר ומשורר, אמן טוטאלי, רק כלב יכול היה לפתור. "גולם" קראו לו לאותו כלב, והוא היחיד שזכה במיטען הריגשי של האיש יוצא-הרופן הזה. בני-האדם שהכירו אותו נותרו עם קומץ זיכרונות פיקארסקיים.

אבל "גולם" אינו יכול לדבר עוד. הוא גם אינו מסוגל לעשות שום דבר אחר. באחת השריפות שפקדו את המאורות בהן התגורר רבינוביץ בחייו מצא את מותו. שריפות שאולי לא רבינוביץ הוא זה שבמתכוון גרם אותן - על כך חלוקות הריעות בין אלה ממכרייו הטוענים שאותו "צו גמבוה" שהכתיב עברו את דרך חייו, את השירים שכתב, את הציוורים שצייר, גם פקד עליו לשרוף את ביתו, לבין אלה שטענו שהשריפות נגרמו בשוגג. אולם בדבר אחר אין כל ספק: הוא רצה בהן, בשריפות האלה, בכל מאודו.



שמואל רבינוביץ (תצלום של עמירם שמיר, 1964)

אור על הלוח המחשבה שלו. היו יושבים במשך שעות ומשוחחים. ליתר דיוק, רבינוביץ היה זה שדיבר. במהלך השנים בהן הכירה אותו, בתחילת שנות השיכעים, נאגרו אצלה עשרות פתקים והפסיות-נייר של סיגריות אילון עליהם היה נוהג להתזו את הברקים שלו. את הפתקים היה משאיר בתיבת-הדואר שלה. לפעמים באמצע הלילה, לפעמים לפנות בוקר, כבוקר היה מתקשר ומודיע לה על החומר שהשאיר בתיבה. שריף: "את רבינוביץ לא ניתן להשוות לשום אדם אחר. הוא היה תופעת-טבע. היית מתביישת ללכת איתו ברחוב, אבל כמו שהוא כתב לא כתב אף אחד אחר. ככל אחד מן הספרים שהוציא לאור יש חומר למאה משוררים. ועוד ברווחה. המחשבות והדימויים התרוצצו לו בראש ככמות שביאליק, עמיחי וכל משורר אחר היה מתקנא

היו לו עוד כלבים, מלבד "גולם". כלב אחר שנפח נשמתו בנסיבות אחרות וכה להיטמן בתוך קופסת נעליים ביסודות בניין מוסיאון-תל-אביב. ישראל הר, עורך ספריית תרמיל, שגר בשכונת לשמואל רבינוביץ והיה קרוב לו, מספר שרבינוביץ קבר שם את כלבו כמחאה על כך שחיים גמון, אז מנהל המוסיאון, סירב לכלול את תמונותיו בתערוכה שאירגן באותו זמן. לנתן זך, ששאל אותו פעם למה לו כל-כך הרבה כלבים, השיב: "מה השאלה, הם מביאים לי עצמות".

אמרתי לרופא. שום שיטה לא מתאימה לטירוף שלי! אמר: נסה שיטה מטורפת. אמרתי: להיות כמו כולם זה לא מיקצוע! אמר: לטירוף מיקצועי נחוצה שיטה

האם יכול אמן - צייר ומשורר - ידוע למדי בחוגי הבורמה של תל-אביב להיעלם כך סתם, יום אחד, מבלי שאיש יידע דבר על גורלו, מבלי שאיש יתעניין?

שאלה זו עלתה לא-אחת בדעתי בשנים האחרונות - תמיד באותו הקשר. אני זוכר את עצמי ואת יצחק לבני, מי שהיה אז מפקד "גלי צה"ל", עומדים יום אחד - זה היה זמן קצר אחרי המלחמה הנוראה של יום למאכלת-אש. התכופתי והרמתי מן הריצפה כמה סיפרי שירה חרוכים (הם שמורים איתי עד היום). כשאני תוהה מה אירע לבעליהם, מן הציוורים הרבים שהיו מפוזרים על הריצפה לא נותר דבר זולת אפר-נייר ועיסה דביקה של קרטונים צבועים מאופלים. קרטונים אלה פיארו זמן לא רב קודם לכן את כותלי מועדון "המדורה" (ה-צוותא) של מפלגת אחדות העבודה) וגלריה "דוגית".

ירדנו, יצחק לבני ואני, אל השכנים לשאול מה עלה בגורלו של ידידנו. הם לא ידעו דבר. כמה שבועות אחר-כך חזרתי לאנגליה לשהות שאז עוד לא ידעתי שתתמשך קרוב לאחת-עשרה שנה. מאז שוב בשנת 1978 חזרתי ונזכרתי שוב באיש שהיה לי ידיד בשנים רחוקות. היה זה בעיקר בשעת עשיית סדר בדירה, כשהייתי מגיע לצרור רישומים השמור עמי, או למראה תמונת השמן הנפלאה התלויה על קיר ביתם של דוד ומירה פרלוב, במאי הסרטים הנודע ואשתו. משמועות שהגיעו לאוזני מפי ידידתו של האיש, המשוררת בת-שבע שריף, נודע לי כי הוא לא ניספה בדליקה, כי אם אושפז בעקבותיה בבית-חולים כשהוא סובל מהלם. יותר מזה לא ידעה גם בת-שבע שריף לספר.

לבני חודשיים ביקשתי מחגית טוך לברר מה עלה בגורלו. מתוך כוונה להציב יד לזיכרו. אז עוד לא ניחשתי אפילו מה היא עתידה לגלות בחיפושיה. כן, עיקר שכחתי. השם הוא שמואל רבינוביץ, לא מופר למרביתכם. הצילומים האמנותיים המתפרסמים כאן לראשונה - אף הם מתוך גנזכי. אני משער שצולמו בשנות השישים המוקדמות. אם אינני טועה, בידי עמירם שמיר, גרפיקאי וצייר ומי שהיה אחד מפטרוניו הנאמנים של שמואל רבינוביץ. עמירם שמיר היגר לארצות-הברית לפני שנים רבות ומאז לא שמעתי על אודותיו דבר. איך אומר ידידי שלמה שבא במקום אחר במדור זה. אלה הם חיינו. השאלה היא רק אם כאלה הם גם צריכים להיות?

נתן זך

בה. אפשר להבחין בשרים שלו שהוא היה גאון. גאון משוגע."

גאון משוגע. פרח משוגע. כמו הפרחים שצייר, ערוכים תמיד בקומפוזיציה סבוכה, עם שורשים שחורים המשתרגים סביבם. הגוונים השולטים בתמונות הוגדרו על ידי יודעי דבר כציבעי הרכאון. חום וכחול שכמו הועתקו ממנו עצמו. ממעיל-הצמר הארוך שלא נפרד ממנו מעולם. גם לא בקיץ. שאפשר היה לתקוע בו מסמרים מרוב שהיה מלוכלך, כמו בסיפור של הזו. כך שריף. מן העיניים הכחולות שברקו ררך המעיל הזה. ההשתקפות העצמית שלו כאחד השירים משקפת גם את חוש ההומור ה"רבינוביצי" העובר כחוט השני בכל הספרים.

כשראיתי את שילדי הופתעתי לא ידעתי שאני דק ואלגאנטי שלא פשמי המגושם סחוס הפרקים המגושם זכות אבות טמנת בגופי נע ונד שילדי יפורק משמי להתגשם במצב טבעי לאחר המוות הטוב אהיה דק ועדין כסכין לחלב ודבש מלבין כשעווה בתוך קש

משוה נוקב מחלחל בשרים האלה. כמו באיש עצמו. ישראל הר מספר שיונתן רטוש נתן לו פעם לקרוא כתבי-יד של שיר שכתב. משסיים, שאל אותו לדעת עליו. רבינוביץ ענה שלדעתו הוא, רטוש, איננו מבחין בין אהבה לבין אונס. הרי: "הגדרה חרימשמעית. חדה כמו סכין. הכי קולעת לשירת רטוש. רק ארם אמיתי שאינו מסוגל לזייף יכול היה לבטא אותה."

שעות רבות היה מבלה ברחוב. היה מסתובב כשיגיקן. לקפה תמר לא נתנו לו להיכנס. היה יושב בגינת שיגיקן, בכתיה-הקפה הקטנים יותר של הרחוב, בעטרה שבתחנה המרכזית וברחוב אלנבי, בכסית. מישפחת אחיו היתה נוהגת לשלם תשלום חודשי לעטרה, כדי שיאכל שם ארוחה מבלי שיצטרך לשלם בכסף, שממילא לא היה לו. רבינוביץ מעולם לא ידע על כך. היה אדם גאה. לא היה מוכן לקבל דבר מאיש. ישראל הר מתאר כיצד בנימיץ תמוז, שזמן ידוע שימש מעין פטרון עבורו, החליט יום אחד לראגן לו תערוכה. התנאי

שהייתה היה שרבינוביץ עצמו לא יהיה נוכח בה. בסיום נשאר תמוז בלי תמונות, אבל עם הרבה מאוד כסף. רבינוביץ קיבל מידיה את הכסף, אולם מאז לא החליף עימו מילה. על-פי הר, המחשבה שהוא נשאר חייב למישהו הרסה אותו. ההתחקות אחר היחס החריג שפיתח רבינוביץ לתמונות ולשרים שלו מעלה את הסברה שלא היתה זו הסיבה היחידה.

תרנגולות וכלבים

צרכים אישיים, אוכל, לבוש, נקיון, מעולם לא נכללו בתחום המורעות שלו. איש לא דאג לו והוא האחרון שהיה מסוגל לראגן לעצמו. המושג "בית" נותר לגביו בגדר חלום של ילדות, שבריו של החלום הזה פצעה את נפשו באופן ששלל כל אפשרות של העלאת ארוכה.

להזמנה לשתות ספליטה בכיתה של בת-שבע שריף מעולם לא נענה. היה מסרב בטענה שהוא "בהרעלה". לא היה יום שלא הרגיש מורעל. דירתו, אם ניתן בכלל לכנות בשם זה את הגגות וחדרי-הגג שבהם התגורר, היתה מוזנחת וריקה מריהוט.

יוסל ברגנר העיר לו פעם על כך שהוא מרשה לתרנגולות שגידל בבית ביהוד עם כלבים להסתובב בחופשיות, להפריש את צואתם ולהטיל את ביציהן בחדר. התגובה הופיעה אף היא בצורת שיר:

**חיי בינוניים
סולם בלול תרנגולים
על השלבים צואה ומי שתייה
סביב נוצות מלאים
לפעמים משב חודר
כלוב צחנה בכלוב
חוזר חלילה וחס לעוף
הסו עונק וכך שום דבר
ממשי לא נגעתי
אפילו רצח בהקיץ לא ביצעתי
חלמתי לרוצח בנוצה של חלום
יעקב ניצב בלול עם לולב**

יוסל ברגנר: "אהבתי אותך טובים. הוא היה מרבר הרבה. פוגש בו ברחוב היה עומד על העיניים, על הבעיות שלו. המאין אנונימי בשבילו. אהבתי לשמוע את ריברי הביקורת שלו על הציוורים שלי. היה לו יידע עמוק מאוד. אינטואיטיבי. על טהרת האינסטינקט. הוא היה